

Єрмакова З.І.

Донецький інститут післядипломної освіти інженерно-педагогічних працівників ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України

ЕМПАТІЯ ЯК КРИТЕРІЙ СФОРМОВАНOSTІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті автор розкриває взаємний зв'язок між рівнем сформованості комунікативної компетентності й психолого-педагогічною характеристикою особистості інженерно-педагогічного працівника професійно-технічного навчального закладу — емпатійністю. У контексті вивчаємої проблеми автором подано результати проведеного експерименту.

Ключові слова: компетентність, комунікативність педагога, комунікативна компетентність, емпатія.

Постановка проблеми

Інноваційні процеси, які відбуваються в Україні у зв'язку з її інтеграцією в Європейську спільноту, підвищують вимоги до рівня професіоналізму педагогічних працівників професійно-технічної освіти. В останні роки потенціал кваліфікованих робітників в Україні значно знизився у порівнянні з іншими країнами. Це зумовлено падінням престижу робітничих професій. Однією з причин такого падіння є недостатній рівень підготовки педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів. Тому нагальним є забезпечення якості підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогів відповідно до оновлених структур і змісту державних стандартів ПТО. Важливим напрямом діяльності ПТНЗ є застосування інноваційних технологій у навчально-виробничому процесі; забезпечення якісного кадрового потенціалу, який зможе підготувати кваліфікованих робітників до швидкої зміни професії, прискореної адаптації, до нових соціально-економічних завдань [1].

Метою статті є спроба дослідити та проаналізувати особливості сформованості рівнів емпатичних тенденцій педагогів професійно-технічних навчальних закладів як критерія сформованості комунікативної компетентності.

Виклад основного матеріалу

Сутність оновлення професійно-технічної освіти на основі компетентнісного підходу ґрунтується на досягненні конкурентноспроможності, соціальної та професійної мобільності випускників професійно-технічних навчальних

закладів. Ідея компетентнісного підходу передбачає не тільки вияв окремих компетенцій, а й визначення засобів їх вимірювання, виявлення показників сформованості компетенцій, що розкривають їх внутрішню сутність, а також зовнішню природу, що характеризують педагогічну культуру в динаміці. Тому реалізація компетентнісного підходу в професійно-технічній освіті поставила перед нами проблему вивчення та вдосконалення професійної компетентності педагогів ПТНЗ, зокрема комунікативної, в умовах післядипломної освіти.

У сучасній психолого-педагогічній літературі представлено чималий блок праць з теорії і досвіду розв'язання проблеми підвищення комунікативної компетентності як складової професійної компетентності фахівця, розроблено теоретико-методичні основи формування професійної компетентності вітчизняними та російськими вченими (Г.Онкович, О.Полуніна, П.Щербань, Л.Карпова, В.Сластьонін, М.Чошанов та ін.), а також європейськими педагогами (Ж.Перре, Ж.Деллор, Г.Халаш, Дж.Куллахан та ін.) [6, 7]. Але у психолого-педагогічній літературі недостатньо праць, які розкривають особливості формування комунікативної компетентності інженерно-педагогічних працівників ПТНЗ в умовах післядипломної освіти. А відтак об'єктивне розкриття цієї проблеми допоможе виявити ті особливості й ефективні педагогічні чинники, що сприяють успішному вирішенню питань з формування комунікативного професіоналізму майстрів виробничого навчання та викладачів спеціальних дисциплін.

Для розв'язання комплексної проблеми професійного підвищення кваліфікації педагогічних працівників ПТНЗ існує низка чинників, одним із них є домінуюча професійна якість — комунікативна компетентність. Вона передбачає розуміння людиною мотивів і стратегій поведінки; фрустрацій, як своїх власних, так і партнерів зі спілкування; уміння розбиратися у групових, соціально-психологічних проблемах; осмислення можливих перешкод на шляху до взаємного порозуміння; освоєння технології та психотехніки спілкування; володіння мовленевою компетенцією та професійною технікою мовлення; уміння регулювати емоційні стани; уміння поєднувати вербальні, невербальні та компенсаторні засоби спілкування тощо.

У сучасній гуманістичній педагогіці основною функцією педагога у взаємодії є комунікативно-організаційна. Для її реалізації педагог мусить мати якості, що забезпечують ефективність комунікативної діяльності; здатність до спілкування з людьми; індивідуально-психологічне поєднання властивостей особистості, серед яких найзначущими є почуття емпатії, рефлексії, креативності; почуття міри й такту. Комунікативність педагога — це сукупність істотних, стійких властивостей особистості, що сприяють сприйманню, розумінню, засвоєнню, використанню і передаванню педагогічної інформації, спрямованої на навчання й виховання учнів [4, 250]. Отже, в основі комунікативної компетентності лежать особливості особистості в цілому, єдність її почуттів, думок і дій, які розгортаються в конкретній педагогічній ситуації.

Зміни ролі й оновлення функцій педагогічних працівників ПТНЗ, характеру їхньої діяльності в умовах інформаційного суспільства, що формується, зумовляють необхідність модернізації системи професійних знань, нового погляду й підходів до проблем розвитку особистості педагога та вдосконалення його професійної та комунікативної компетентності. Враховуючи це, ми маємо розглянути комунікативні якості педагогів як систему, яка є фундаментом комунікативної компетентності. Такі професійні комунікативні якості, як рефлексія, емпатія, креативність — розуміються як рівнозначні базисні суб'єктивні характеристики, що відповідають за встановлення особливого стану суб'єкта, без якого неможливе професійне спілкування [5].

У педагогічних дослідженнях надзвичайної гостроти набуває проблема визначення поняття «педагогічна емпатія», й у зв'язку з цим виникає потреба розкрити сутність цього поняття. Емпатія (від англ. *empathy* — співчуття, співпереживання, вміння поставити себе на місце іншого) — це здатність людини емоційно відзиватися на переживання інших людей, розуміти їхні думки і почуття без активного втручання, з метою надання дійової допомоги [11]. Процес емпатійного спілкування допускає окреме звертання до іншого для перевірки своїх вражень й уважне вслуховування в зміст отриманої інформації. Однією з форм прояву комунікативних умінь є емоції, тому ми вважаємо за доцільне вичленити емоційний критерій сформованості комунікативної компетентності. Він визначається такими показниками: прояв емоцій, що лежать в основі актуалізації почуттів, думок, дій; здатність відображення залежності емоційного стану в момент сприймання, розуміння, оцінювання суб'єкт-суб'єктивних стосунків; наявність взаємозв'язку емоцій з особистісними потребами, мотивами, цілями комунікації, спілкування та їх результатами; насиченість засобів зворотного зв'язку через вербалізовану рефлексію та емоційну насиченість; наявність оцінного взаємообміну інформацією.

Експериментальне дослідження на виявлення особливостей сформованості рівнів емпатичних тенденцій педагогів як одного з базових критеріїв комунікативної компетентності проводилось упродовж 2009 р. До вибірки увійшли майстри виробничого навчання та викладачі спеціальних предметів у кількості 59 осіб з різних областей України, які працюють у ПТНЗ і під час дослідження підвищували свою кваліфікацію в Інституті післядипломної освіти інженерно-педагогічних працівників м. Донецька. Експериментальна та контрольна групи були сформовані приблизно з однаковими умовами навчання. Для досягнення поставленої мети були використані: анкетний лист для виявлення соціально-демографічних характеристик учасників експерименту; тест А.Мехрабієна і Н.Епштейна, спрямований на діагностику здібності до емпатії. Отримані результати за методикою А.Мехрабієна і Н.Епштейна подані у табл. 1.

Таблиця 1

Особливості сформованості рівнів емпатичних тенденцій педагогів професійно-технічної освіти

Рівні	Нормативні показники		Контрольна група			Експериментальна група				
	інтервали		Кількість		Разом	Кількість		Разом		
	чоловіки	жінки	ч	ж	к-ть	%	ч	ж	к-ть	%
Високий	32–26	33–30	0	0	0	0	0	0	0	0
Середній	25–17	29–23	9	10	19	65,5	10	11	21	70,0
Низький	16–8	22–17	0	8	8	27,5	0	8	8	25,5
Дуже низький	7–0	16–0	0	2	2	7	0	1	1	3,5

На основі аналізу результатів можна зробити такі висновки:

1. Рівень емпатичних тенденцій на середньому рівні — у 70% педагогів. Це нормальний рівень емпатійності у міжособистісних відносинах. Педагогічні працівники схильні оцінювати учнів по їх вчинках. Таким педагогам притаманні емоційні прояви, але здебільшого вони знаходяться під самоконтролем, у спілкуванні уважні, але при зайвому виплеску почуттів співрозмовником втрачають терпіння .

2. Рівень емпатичних тенденцій на низькому рівні — у 25,5–27,5% педагогів. Такі педагоги мають утруднення у встановленні контактів з людьми, емоційні прояви у вчинках довколишніх часом здаються їм незрозумілими і позбавленими змісту. Вони — прихильники точних формулювань і раціональних рішень.

3. Рівень емпатичних тенденцій на дуже низькому рівні — у 3,5–7,5% педагогів. Це говорить, що емпатійні тенденції особистості не розвинені. Такий педагог утруднюється першим почати розмову, тримається відокремлено серед товаришів по роботі. Особливо важкі контакти з молодшими за себе (учнями). Педагоги можуть бути продуктивні в індивідуальній роботі, а не у взаємодії з іншими.

4. Високого рівня емпатійних тенденцій не досяг жоден з дослідних педагогів, які тонко реагують на настрій співрозмовника, намагаються передбачати конфлікти і знаходити компромісні рішення при їх виникненні.

Висновки

Під час експериментальної роботи встановлено наявність взаємозв'язку між сформованістю комунікативної компетентності і психолого-педагогічною характеристикою особистості інженерно-педагогічного працівника: емпатійності. Можна впевнено сказати, що високому рівню сформованості комунікативної компетентності педагогів відповідає високий рівень емпатійності особистості, співробітництва та вміння знаходити компроміс; недостатній рівень комуніка-

тивної компетентності, навпаки, пов'язаний із низькою сформованістю емпатії, сконцентрованістю на собі, відчуженістю.

Постійне прагнення педагога до підвищення якості своєї професійної компетентності призводить до самовдосконалення і розглядається не просто як досягнення окремих індивідів, а як вимоги, які забезпечують розвиток суспільних відносин, науково-технічний і соціальний прогрес. Вважаємо за потрібне розробити зміст занять експериментальної програми активного керованого навчання особистісної професійної комунікативної компетентності педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів в умовах післядипломної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна програма розвитку України на 2005–2010 рр. / Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 липня 2006 р., № 396-р // <http://www.mon.gov.ua>.
2. Балл Г.А. Концепция самоактуализации личности в гуманистической психологии / Г.А.Балл. — К.: Донецк, 1993. — 325 с.
3. Бутенко Н.Ю. Комунікативна майстерність викладача: навч. посіб. / Н.Ю.Бутенко. — К.: КНЕУ, 2005. — 336 с.
4. Волкова Н.П. Професійно–педагогічна комунікація: навч. посіб. / Н.П.Волкова. — К.: Вид. центр «Академія», 2006. — 256 с.
5. Годлевська Д.М. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах педагогічного університету: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Д.М.Годлевська. — К., 2007. — 23 с.
6. Головань М. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду / М.Головань // Вища освіта. — 2008. — № 3. — С. 23–30.
7. Гушлевська І. Поняття компетентності у вітчизняній та зарубіжній педагогіці / І.Гушлевська // Шлях освіти. — 2004. — № 3. — С. 22–24.
8. Зимняя И.А. Ключевые компетентности / И.А.Зимняя // Высшее образование. — 2003. — № 6. — С. 5–7.
9. Родигіна І. Компетентнісно орієнтований підхід у навчанні / І.Родигіна. — Х., 2005. — 361 с.
10. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А.В.Хуторской // Народное образование. — 2003. — № 2. — С. 58–64.
11. Цимбалюк І.М. Психологія управління: навч. посіб. / І.М.Цимбалюк. — К.: ВД «Професіонал», 2008. — 624 с.

В статье автор раскрывает взаимную связь между уровнем сформированности коммуникативной компетентности и психолого-педагогической характеристикой личности инженерно-педагогического работника профессионально-технического учебного заведения — эмпатийностью. В контексте изучаемой проблемы автором представлены результаты проведенного эксперимента.

Ключевые слова: компетентность, коммуникативность педагога, коммуникативная компетентность, эмпатия.

In the article an author exposes an interconnection between the level of formed of communicative competence and психолого-pedagogical description of personality of engineer-pedagogical worker of professional-technical educational establishment — empathy. In the context of the studied problem an author is present the results of conducted experiment.

Key words: competence, communicativeness of teacher, communicative competence, empathy